

GELENEKSEL VE DİJİTAL MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Sertaç KAYA

Burhan KILIÇ

Halil SAÇ

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Geleneksel ve Dijital Medyanın Ekonomi Politığı

Yazarlar: Sertaç Kaya, Burhan Kılıç, Halil Saç

Editör: M. Çağlar Karuç

Grafik Tasarım: İrem Nur Acar

Kapak Tasarımı: Elif İnceismail

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

Nisan 2026, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-52-9

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı: Vadi Grafik Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 1420. Cd. No: 58

Ostim Yenimahalle/Ankara

Sertifika No: 47479

Dağıtım: Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Instagram: kitabevisiyasal

X: kitabevisiyasal

GELENEKSEL VE DİJİTAL MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR HAKKINDA	7
ÖN SÖZ	9
Kaynakça	13
GİRİŞ	15
EKONOMİ POLİTİK: TARİHSEL VE TANIMLAYICI BİR GİRİŞ	19
1.1. Tarihsel Sıçrayışlar: Bir Başlangıç Noktası	19
1.2. Ekonomi Politik Üzerine Tanımlayıcı Bir Giriş	28
1.3. Ekonomi Politikte Temel Kavramlar	33
1.3.1. Emek Kavramı	33
1.3.2. Emek ve Değer Kavramlarının İlişkisi.....	35
1.3.3. Artı-Değer Üretimi	36
1.3.4. Sermaye	40
1.3.5. Emek ve Sermaye Kavramlarının İlişkisi	41
1.3.6. Emek ve Mülkiyet Kavramlarının İlişkisi	42
İLETİŞİMİN EKONOMİ POLİTİĞİ	47
2.1. İletişimin Ekonomi Politik İçin Tarihsel Bir Artalan	47
2.2. İletişimin Ekonomi Politikini Tanımak	54
2.2.1. Frankfurt Okulu: Kùltür Endüstrisi ve Eleştirel İletişim Yaklaşımları	65
2.2.2. Medya Alanındaki Amerikan Hegemonyası: Herbert Schiller	76
2.2.3. Dallas Smythe ve İzleyici Metası Kavramı	86
2.2.4. Murdock ve Golding'in İletişime Ekonomi Politik Yaklaşımları.....	92
2.2.5. Garnham, Grossberg ve Kellner: Kùltürün Ekonomi Politik İletişimi.....	94
2.2.6. Edward S. Herman ve Noam Chomsky: Haber Medyasının Ekonomi Politik İletişimi	102
2.2.7. Medya Endüstrilerinde Tekelleşme.....	110

DİJİTAL MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ	119
3.1. Dijital Cihaz Üretiminin Ekonomi Politığı	119
3.2. Platform Kapitalizmi	121
3.3. Gözetleme Kapitalizmi	131
3.4. Sosyal Medyanın Ekonomi Politığı	135
3.4.1. Dijital Çağda Emek ve Artı-Değer Üretimi	143
3.4.2. Çevrim İçi Toplumsal Fabrika ve Üretüketicie Dönüşen Birey.....	153
3.5. Oyun Emeđi: Çalışmanın Oyunlaştırılmış Hâli	159
3.6. Dijital Haberciliđin Ekonomi Politığı	162
3.7. Alternatif Medyanın Ekonomi Politığı Üzerine Bir Değerlendirme.....	178
3.8. Sinemanın ve Dijital İzleme Platformlarının Ekonomi Politığı	182
3.8.1. Seyir Platformlarının Ekonomi Politığı	193
3.9. Yapay Zekânın Ekonomi Politığı	201
KAYNAKÇA.....	211

YAZARLAR HAKKINDA

Doç. Dr. Sertaç KAYA

Sertaç KAYA, Marmara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nde lisans mezuniyetini tamamladıktan sonra yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimi sırasında Erasmus Programı ile bir dönem Litvanya'da Mykolo Romeris University bünyesinde eğitim almıştır. Doktora eğitimini ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Bölümü'nde tamamlamıştır. Ocak 2019-Eylül 2021 tarihleri arasında İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Aynı kurumda Eylül 2021-Ekim 2023 tarihleri arasında Doktor Öğretim Üyesi olarak çalışmıştır. ÜAK kararı ile Temmuz 2023'te Doçent ünvanı almıştır. Ekim 2022'den bu yana Gazetecilik bölüm başkanlığı ve ana bilim dalı başkanlığı görevlerini sürdürmektedir. Çalışma alanlarını gazetecilik, sosyal medya ve medya araştırmaları oluşturmaktadır.

Dr. Burhan KILIÇ

Burhan KILIÇ, lisans eğitimini 2015 yılında İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde tamamladı. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı'nda "Maddi Olmayan Emek Bağlamında Sosyal Medya İşçileri: Facebook ve YouTube Örneği" adlı teziyle yüksek lisans programından mezun oldu. 2023 yılında yine İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı Doktora Programı'ndan "Türk Sinema Endüstrisi Yapım Aşamalarında Prekarya Emegi" adlı teziyle mezun olarak "Doktor" ünvanını aldı. İletişim Bilimleri ve Sinema üzerine yayımlanmış makalelerinin yanı sıra; kısa film projelerinde danışmanlık, kurgu ve oyunculuk

görevleri üstlenmiştir. 2018-2023 yılları arasında İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışan KILIÇ, yine aynı bölümde doktor öğretim üyesi, bölüm başkanı ve ana bilim dalı başkanı olarak akademik kariyerine devam etmektedir.

Arş. Gör. Halil SAÇ

Halil Saç, 2019'da İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden lisans derecesini almıştır. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamış ve 2022 yılında "Alternatif Medyanın Değişen Anlamı ve Rolü: YouTube'daki Gazetecilik Pratikleri Üzerine Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezi ile mezun olmuştur. 2022 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda başladığı doktora eğitimini halihazırda sürdürmektedir. 2025 yılında Erasmus+ Staj Hareketliliği kapsamında 3 ay süresince Ljubljana Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde bulunan Toplumsal İletişim Araştırma Merkezi'nde (University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Social Communication Research Centre) bulunmuştur. Çalışmalarını medya ile kamusal alan ilişkisi ve medyanın ekonomi politiği alanlarında sürdürmektedir.

ÖN SÖZ

“Var olan her şeyin acımasızca eleştirisinden bahsediyorum, hem vardığı sonuçlardan korkmama anlamında hem de var olan iktidarlarla çatışmaktan en az o kadar korkmama anlamında acımasız.”

(Karl Marx'ın Arnold Ruge'a Mektubu, 1843)

1960'ların sonundan itibaren ekonomi politik, sanayileşmelerini tamamlamış çoğu ülkede iletişim alanının hâlihazırda akademik bir disiplin hâline geldiği bir dönemde, medya ve iletişim çalışmalarında merkezi bir eleştirel yaklaşım olmuştur. Bu araştırma alanını o dönemde özellikle politik açıdan hassas hâle getiren şey, kapitalist ülkelerin kapitalist ve -o dönemde daha da sık biçimde- dar devlet ve askerî çıkarlarıyla yakından bağlantılı olmasıydı. Bu bağlam önemlidir; zira ekonomi politik, tarihsel olarak iletişim süreçlerinin ve medya endüstrilerinin yapısal analizinde kilit bir rol oynasa da ana akım sosyal bilim-ler tarafından sıklıkla karikatürize edilmiş ve temel tezlerinin kasıtlı biçimde çarpıtılmasıyla küçümsenmiş veya marjinalleştirilmiştir. Batı akademisindeki diğer eleştirel -özellikle Marksist- yaklaşımların da benzer bir kaderle karşılaştığı veya tamamen göz ardı edildiği göz önüne alındığında, bu hiç de şaşırtıcı değildir.

Ekonomi politiğin hem siyasi hem de dolayısıyla akademik olarak marjinal statüsü, bir yaklaşım olarak gelişmesinde önemli zorluklarla karşılaşmasına neden oldu. Öncü yazarlarının birçoğu akademik kariyerlerini inşa etme çabalarında zorluklarla karşılaşmış, ayrıca sayılarının azlığı nedeniyle daha geniş eleştirel akademisyen ağları kurmakta güçlük çekmişlerdir. Örneđin Herbert Schiller ve Dallas Smythe, Amerika Birleşik Devletleri'nde baskıya uğramış, Smythe daha sonra Kanada'ya geri dönmüştür. Almanya'da ise eleştirel akademisyenlerin büyük çoğunluğu iletişim çalışmalarında tam zamanlı pozisyonlar elde edememiştir; çünkü yönetsel yaklaşımlar kimin

kabul edilip edilmeyeceği üzerinde güçlü bir etkiye sahipti ve politik çıkarlar da bu süreçte rol oynuyordu. Paradoksal biçimde, ekonomi politik en fazla desteğini sonraki on yıllarda uluslararası kurumlardan buldu. 1970'lerde bunlar arasında Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği (IAMCR/AIERI) ve özellikle Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni (NWICO) hareketi bulunuyordu. NWICO, UNESCO'yla ve sonrasında "Birçok Ses, Tek Dünya" başlıklı raporu hazırlayan ünlü MacBride Komisyonu'yla yakından bağlantılıydı (genel bir değerlendirme için bkz. Slaček & Prodnik, 2017).

Ekonomi politik yaklaşımının politik projesinin merkezinde, eşitsiz güç ilişkilerinin yanı sıra daha geniş sınıf eşitsizlikleri ve toplumsal asimetrilerin eleştirisi yer alır. Merhum hocam Hanno Hardt'ın (2004, s. 71) belirttiği gibi, medya ve iletişime yönelik eleştirel yaklaşımlar, "bilginin üretiminde ve enformasyonun dolaşımında güç ilişkilerini" vurgulamayı amaçlar. Ekonomi politik bu üst kuramsal temeli erken Frankfurt Okulu yazarlarının geliştirdiği eleştirel teori-den alır; bu teoriye göre mevcut toplumsal statüko daima eleştirilmeli ve sorgulanmalıdır. Diğer bazı eleştirel yaklaşımlarda olduğu gibi, ekonomi politik de toplumsal mücadelelerde değişimin bir gücü ve tarihsel bir ilerleme öznesi olmayı amaçlar. Dolayısıyla bu yaklaşım hiçbir zaman tarafsız veya toplumdan kopuk olduğunu iddia etmemiştir. Meslektaşım Christian Fuchs'un (2011, s. 36-37) vurguladığı gibi, "*Ekonomi politik modern ekonomide siyasi çıkarların işlediğini gördüğü için politiktir. Eleştirel ekonomi politikte bu çıkarlar, birbirleriyle çelişen sınıf çıkarları olarak kavranır.*" Hatta araştırma sorularını formüle etmek bile sizi mevcut toplumsal ilişkiler ve onların çelişkileri içinde konumlandırır; bu nedenle tarafsızlık iddiası yanılısma gibi görünür.

İşte toplumsal ilişkilerin araştırılmasındaki bu tavizsiz politik duruş ve olguları daha geniş kapitalist bağlam içinde çözümleme hedefi, ekonomi politik söz konusu olduğunda hem ana akım akademide hem de toplumdaki güçlü aktörlerde alarm zillerinin çalmasına neden olur. Bu eşitsizlikleri açığa çıkarmak ve onların doğal olmadığını, dolayısıyla değiştirilebileceğini göstermek, başlı başına eleştirel (politik) bir eylem olarak görülebilir. Bu nedenle Marx'ın var olan her şeyi acımasızca eleştirme çağrısına kulak vermek, kaçınılmaz olarak mevcut iktidar ilişkileriyle çatışmaya yol açacaktır. Daha eşit toplumlar ve daha az araçsallaştırılmış toplumsal ilişkiler için verilen politik ve ekonomik mücadeleler, her zaman eşitsiz bir zeminde yürütülür ve mevcut düzeni korumak isteyen iktidar sahiplerinin güçlü direnişiyle karşılaşır.

1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve "gerçekte var olan sosyalizmlerin" çökmesi, liberalizmin ve kapitalizmin kalıcı zaferini ilan ediyor gibi görünüyordu. Ana akım akademideki çeşitli yorumcular bu nedenle ekonomi politik yaklaşımı tamamen demode ilan ettiler. Voltaire'in *Candide*'indeki Dr. Pangloss gibi, kapitalizmin eleştirisine pek ihtiyaç duymadılar. Ne de olsa bu sistem büyük ideolojiler savaşından galip çıkmıştı; ötesini düşünmek neredeyse

kutsal değerlere hakaret sayılıyordu. Pek çok ekonomi politikçi, yaklaşımlarını savunma ihtiyacı hissetse de onu tamamen yeniden icat etme gereği duymadılar; çünkü kapitalist sınıf toplumlarındaki mevcut antagonizmalar büyük ölçüde çözümsüz kalmaya devam etmiştir (bkz. Meehan, Mosco & Wasko, 1993). Bir anlamda, süreksizlik içinde temel bir süreklilik söz konusuydu. Aynı anda hem çok şey hem de çok az şey değişmişti. On yılın sonunda dot.com çöküşü ve yaygın protesto hareketleri arasında neoliberalizmin hegemonyası zayıflamaya başlamıştı. 2008’de küresel ekonomik kriz patlak verdiğinde, on beş yıl öncesine kadar sarsılmaz görünen toplumsal uzlaşma büyük ölçüde çöktü. Bu küresel sistemik şok, serbest piyasa kapitalizmine yönelik köktenci bir yaklaşımın ürettiği toplumsal sorunları derinleştirdi; ancak aynı zamanda eleştirel araştırmalar için yeni bir ivme ve artan meşruiyet sağladı. Medya ve iletişim çalışmaları alanında ekonomi politik yaklaşımı etrafında yavaş yavaş yeni, geniş eleştirel koalisyonlar oluştu ve bunlar uluslararası akademik çevrelerde hala gelişmeye devam ediyor.

20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca medya ve iletişim endüstrileri kapitalist ekonomilerin önemli bir parçası hâline gelmiş, 1980’lerden sonra ise BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) devrimiyle rolleri daha da güçlenmiştir. Ancak 2025 itibarıyla tamamen yeni olan şey, bu endüstrilerin yalnızca ekonomik açıdan önemli olmaları değil, aynı zamanda kapitalizmin işleyişi için artık hayati hâle gelmiş olmalarıdır. Gücü neredeyse sınırsız görünen Büyük Teknoloji şirketleri (*Big Tech*), dijital kapitalizmde giderek daha hegemonik bir rol oynamaktadır (Fuchs & Mosco, 2016). Dahası, bu şirketlerin birçoğu -özellikle GAFAM- yalnızca teknolojik gelişmenin ön saflarında değildir; aynı zamanda açık ara dünyanın en değerli şirketleridir. Bu durum çarpıcı bir çelişki ortaya koyar: Medya ve iletişime yönelik ekonomi politik yaklaşımı akademide çoğu zaman göz ardı edilse ve marjinal görülse de araştırma kapsamı giderek mevcut kapitalizm biçiminin bütünsel eleştirisiyle örtüşmektedir. Bu da onu yalnızca medya ve iletişim çalışmalarında değil, daha geniş sosyal bilim alanlarında da kritik bir yaklaşım hâline getirir.

Tüm bunları göz önünde bulundurarak, Ljubljana’daki Toplumsal İletişim Araştırma Merkezi’ne (*The Social Communication Research Centre*) yaptığı araştırma ziyareti sırasında meslektaşım Halil Saç’tan, Türkiye’de genç eleştirel akademisyenlerden oluşan bir grubun ekonomi politik yaklaşıma dair bir giriş kitabı hazırladığını öğrenmekten büyük mutluluk duydum. Kitap için önsöz yazmak üzere nazik bir davet almaktan özellikle onur duydum. Bu projenin, ekonomi politiğin dünya genelindeki farklı ülkelerde eleştirel akademik çevrelerde hâlen çekici olduğunu ve kavramsal/kuramsal çerçevesinin güncel toplumsal bağlamı anlamak için hâlâ son derece güçlü kaldığını gösterdiğine inanıyorum. Bu yaklaşımın üç önemli ismi olan Meehan, Mosco ve Wasko’nun (1993, s. 106) otuz yıl önce, birçok kişinin bu yaklaşımı gözden çıkardığı bir dönemde vurguladığı gibi: “*Marx’ın da belirttiği gibi, ekonomi politiğin yalnızca bir yaklaşım olduğunu ve*

ekonomik yapıları, üretim ilişkilerini ve ekonomik yapıları koruyan siyasal sistemleri incelemeye en uygun yaklaşım olduğunu belirtiriz.” Ekonomi politik elbette her şeyi açıklayamaz. Ancak onsuz da çok az şey açıklanabilir -bu durum özellikle dijital kapitalizm bağlamında geçerlidir. Bu anlamda bu kitabın, günümüzde toplumsal açıdan merkezi bir konuyu araştıran daha geniş eleştirel akademik topluluğa katkı sağlayacağını umuyorum.

Jernej A. Prodnik

Ljubljana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Slovenya

Ljubljana, Kasım 2025